

אתר דעת - מכללת הרצוג

עו"ד נ. ליפשיץ

תפקיד ההנהגה הרוחנית בדורנו זה

כאשר נתבקשתי להשתתף בסמפוזיון זה, בקשתי והורשיתי ליחד את הדיבור לא על הנושא "דמות ההנהגה הרוחנית", אלא על הנושא "תפקיד ההנהגה הרוחנית בדורנו זה", וטעמי היה שאני חושש שהדורות הבאים שיביטו בחזרה לשנת תשכ"ז — שנה שבה לראשונה מזמן חורבן הבית, הר הבית בידינו, שנה שבה כל ארץ-ישראל עד הירדן — בידינו, ישאלו: הרי היה זה דור גדולות! האם באמת יצאתם ידי חובתכם? וחוששני שאם לא נבהיר לעצמנו מהם התפקידים העומדים לפני ההנהגה הרוחנית, נהפוך — כדברי הנביא — יום גדולות ליום קטנות.

כשאני מדבר על תפקיד, הרי שני מובנים למונח הזה. יש תפקידים יום-יומיים: באים אל הרב, באים אל המנהיג, ומבקשים אותו תשובה לשאלה. אבל יש גם תפקידים שלא באו לפתור בעיות הקמות בדור זה, אלא בעיות שתקומנה בדורות הרבה יותר מאוחרים: תפקידי הכנת הקרקע, בחינת הקדמת רפואה למחלות וקשיים העלולים לבוא בזמן לעתיד לבוא.

אני נעזר בדברי מר אונא שאמר, כי הדורות קשורים זה

בזה. תפקידי הדור קשורים בזה שלפניו ובזה שיבוא אחריו, וגם לעיני המנהיג הרוחני יש תמיד הבעיה הכפולה הזאת: היעד של ההווה והיעד של העתיד. אני רוצה ליחד דברי לא לשאלות ההווה, אלא למה שקראתי — התפקיד של העתיד, התפקיד של הכנת העתיד. כדי להבין את הדברים עלינו לראות את ההסטוריה של האומה שלנו ראייה כוללת, ראייה שבה נראה את הדורות נעוצים זה בזה כש־שורשי הדור האחד בדור שלפניו, ומי שרוצה — שומע בדור אחד את פעמי הדור שיבוא. מבחינה זאת רואים אנו לעתים קרובות, שפעולות מסוימות הנעשות בדור אחד, אינן באות על ביצוען, על הפראתן, אלא בדורות הרבה יותר מאוחרים. כשאנחנו מחפשים בדורות שקדמו בתוך ההסטוריה ורוצים למצוא איפה תחילתו של רעיון מסוים ששגשג לאחר מכן, אנו מתקשים לפעמים בדבר הזה. כדי לפרש, אדגים את דברי: בחצי השני של תקופת בית שני, כפי שידוע לנו, התפשט והתרחב לימוד התורה והעיסוק בתורה. קמו בתי־מדרש, קמו מורים גדולים. באותה תקופה נתחברו מדרשי ההלכה, היתה תחילה של ניסוח וקיבוץ המשניות, וכאשר נחרב הבית, היה העיסוק הזה, היה לימוד התורה, הבסיס שעמד לעם ישראל שלא תיגזר עליו חו"ח כליה; הבסיס שליכד את האומה ושהיווה יסוד מספיק אשר עליו התי־קיימה מאז ועד ימינו אלה. אבל איפה ההתחלה של אותה הפעולה? לא ארבה ולא אאריך. תחילתה של אותה פעולה היא בעזרא הסופר. כפי שיודעים אנו, עלה עזרא מבבל לא"י כ־60 שנה אחרי שיבת ציון הראשונה של זרובבל, ועליו נאמר ש"הוא היה סופר מהיר" ובא לא"י במטרה כדי ללמד את העם לעשות וללמוד, ז"א: הוא בא והנהיג את לימוד התורה. הדברים ידועים ולא עלי לחזור. באותו

אתר דעת - מכללת הרצוג

דמותה של הנהגה רוחנית-דתית בדורנו

דור בערך עברנו מן הכתב העברי העתיק לכתב האשורי, ועל עזרא נאמר שהיה סופר מהיר, תרתי משמע; הוא כתב והוא ספר את אותיות התורה והביא אתו לא"י ידיעה מדויקת על התורה אשר לימד אותה.

מה היה פועלו הגדול של עזרא? אנחנו רואים בקצת את הישגי פועלו מתוך השוואת המצב בשתי תקופות: בשנת עלייתו הראשונה, וכעבור 13 שנה — בשנת האמנה הגדולה. זאת היא השנה של ג' אלפים שי"ז (444 לפה"ס), וכבר מוצאים אנו שיש בעם, מחוץ לעזרא עצמו, "יודעים ומבינים"; אלה הם הלוויים שלמדו בבית מדרשו של עזרא ולימדו את העם. ככה התחילה הפעולה של הקניית תלמוד תורה והרצון ללמד תורה כדי שיהיה תלמוד התורה נחלת כל הרוצה ולא עוד מונופול של שכבה אחת בעם, ועל-ידי כך הפך התלמוד לתלמוד המביא לידי מעשה. אולי היתה זאת תחילה קטנה, אבל רבותי! זאת היתה התחילה של רעיון שלאורו אנחנו נאותים עוד בימינו אלה, הרעיון שלימוד התורה הוא מטרה בפני עצמה ולימוד התורה הוא מטרה היכולה להחזיק את העם כולו, הן בארצו, וכפי שראינו — גם ואף בגלותו.

אולי נחשוב עוד רגע: העולים מבבל בוודאי שתהו על החורבן שיקרה לעם ועל סיבותיו. הנה, חזרו לארץ, בנו את בית המקדש, שוב יש פולחן דתי מרכזי, העבודה בבית-המקדש כפי שהיתה מקודם. בא עזרא ואומר: זה לא מספיק, אנחנו צריכים להנהיג לימוד תורה. כמו שעשה עזרא מעשה לדורו שהיה מעשה לדורות רבים, ככה עשו הרבה חכמי ישראל מעשים שהיו לדור ולדורות. הזכיר מר אונא את הרב הילדסהיימר. יכולים אנו להזכיר עשרות גדולי ומנהיגי העם במשך כל הדורות שכל-אחד ואחד כביכול זיכה את

העתיד לבוא. ראה את הנולד אבל לא את הנולד שיוולד
תוך זמן קצר, אלא אחרי תקופה ארוכה. לא בשעה זאת
ארבה במשלים.

כשאנחנו באים לדורנו זה ושואלים את עצמנו: מהו התפקיד מסוג זה, תפקיד העתיד של ההנהגה הרוחנית שלנו, ושוב — אינני נכנס לשאלה מי היא ההנהגה הרוחנית — מהו תפקידה של ההנהגה הרוחנית? ברור, וההיגיון נותן, שתפקידים תלויים במטרות. מטרתנו הראשונה היא שאחרי ששבנו לציון, לישראל, נחזיק בה לתקופה בלתי-מוגבלת. אבל רבותי, איך? יודעים אנו וערים אנו לעובדא שיש לנו אויבים מסביבנו. יכולים אנו להחזיק מתוך מלחמה תמידיית ולחנך את העם להיות ספרטני, אנשי מלחמה מנעוריהם, שהמלחמה מנתי-חוקם, ויכולים אנו להחזיק מתוך שלום ומתוך הבנה. חושבני שלא יכול להיות ספק, שמחובתנו היום לדאוג לכך. שהפיתרון של בעיות הביטחון שלנו, החיים והרכוש, הגבולות, וזכותנו להחזיק בארץ לא יבוא בדרך מלחמה. כמובן שנהיה נכונים להגן על עצמנו, אבל אין רוח המלחמה משתלבת ברוח עם-ישראל ולכן, לא עם-מלחמה אנחנו וסכנה היא דווקא משום שבשלוש מלחמות הראינו את כוחנו וניצחנו. דווקא משום כך רואה אני כתפקיד ראשון, הכנת התנאים וחינוך העם לקיום בשלום. אין אני יודע איך ומתי יקום אותו מנהיג דגול ובעל שאר-רוח שידע איך לבצע את התפקיד הזה, אבל את זה אני רואה כתפקיד ראשון, פנימי.

ורבותי, לא נגיע לפיתרון ראוי לשמו של התפקיד אם לא ניתן חינוך זה על המטרות הרוחניות לעם כולו, על כל פלגיו. שמחתי לשמוע מדברי הרב פרנקל שהוא רואה את הובתו ואת תפקידו לא רק — כפי שהוא אומר — לא רק

אל הנוער הדתי, אלא גם אל הנוער הלא-דתי. להיפך, הוא רואה את תפקידו כמופנה לראשונה לאחרים, שלאחרונה פתחו את אוזניהם ורוצים לשמוע.

רבתי, עם כל הכבוד, חוזר אני: עלינו למצוא תוכן לחיי רוח שיהווה תוכנית לחיים. הדברים שאני אומר אינם מכוונים לפלג הדתי. יש לפנינו אפשרות להקים אומה שתהיה מרכבת מאזרחי עולם. היו מדברים על וורלד סיטיזנס או על וולט בירגר, אנשים שהאזרחות העולמית הטובה היא היסוד למוסר שלהם, למידות שלהם, לרצון לשמור על החוק וכו'. לא בדרך הזה תהא תפארתנו. אנחנו נמצא את תוכננו רק בתרבות הלאומית שלנו וה-תרבות הלאומית שלנו היא התורה וכל מה שקשור בה. וכמה תופעות מעודדות יש! מצד אחד, ראינו — במלחמת ששת הימים ובמלחמות שקדמו לה — שהעם היושב כאן הגיע לשיא ההתעלות. כמעט שאין תפקיד ואין דרישה שאינך יכול לדרוש מילויים מפני שנענו לכל דרישות ונתנו את הכל. אנשים הגיעו לידי ויתור, לידי סיכון החיים, לידי סיכון הרכוש. אנשים ויתרו על נחיותם. מי שחי את שלוש המלחמות בארץ, יודע מתוך ניסיונו האישי את משמעות הדברים שאני אומר.

אבל, כנגד זה, ראינו תופעות שהן מוכיחות גם-כן על שפל. אקח שלוש, רק כדי להדגים את דברי. ראשית: הירודים. מה פירוש התופעה של 'יורד'? אדם שגמר את חוק לימודיו בארץ (ואינני מדבר על-כך שעלה הרבה כסף לכל משלם מיסים בחדר הזה, בתור מהנדס, למשל) ואחר-כך, מכיוון שלא מצא פה תנאים טובים — החליט שהוא יורד לחו"ל. ז"א: את שיפור התנאים הכלכליים שלו, או התנאים המקצועיים שלו, ראה כעולה על חובתו להיות בארץ. הוא

איננו מרגיש עצמו קשור לארץ, הוא במקרה נמצא בארץ, הוא במקרה למד בארץ, הוא במקרה מדבר עברית, אבל באותה הצלחה הוא יכול להיות בארץ אחרת. ואם כך הדברים כשאתה מדבר על תנאים כלכליים, האם אדם כזה יקבל על עצמו סיכון של מלחמה כשיכול להיפטר ממנו?

שנית: אנחנו רואים תופעות של שחיתות של יחידים ולא של יחידים, של מוסדות, וחוששני לומר שקיימים החושבים שהדברים מותרים מפני שמדובר בזכויות אשר קטע של ציבור נהנה מהן, ופסקי-הדין שניתנים לאחר מכן מוכיחים, לצערי, את נכונות הדברים שאני אומר כאן.

שלישית: אנחנו רואים עוד משהו. אנחנו רואים נוער ואנחנו רואים דור מחוסר עניין. אין לאנשים עניין. הם — אם להשתמש במבטא של הרחוב — "הורגים" את הזמן מפני שאין להם תוכן למלאות בו את הזמן.

מה אומרות לנו שלוש התופעות האלה? שהמידות שחינכנו להן והתחנכנו בהן, שהלימוד שנתנו, שהבסיס העיוני של החיים — איננו מספיק. ושוב, זה רומז לכך שדרוש לנו בסיס יותר רחב, בסיס יותר עמוק, וכאן אינני צריך לה-אריך. כל-אחד רשאי לראות את הדברים כעיניו. אני, כמי שמאמין, שומר מצוות במידת היכולת ומאמין בתורה, חושב שלימוד-תורה בעצמו הוא לא רק אמצעי למטרה, אלא הוא מטרה בפני עצמו. אני חושב שלימוד-התורה בפני עצמו, במידה הולכת וגדלה, לימוד התורה יכול להיות דבר שיתחילו בו ויגמרו בו בכל ישיבה.

אמר המאירי על המלים "כל השונה הלכות בכל יום" מובטח לו שהוא בן עולם הבא. זה כל-כך פשוט: תלמדו שתי הלכות ביום והרי יש לכם עולם הבא, אלא פירוש הדברים הוא: יש מי שלומד כדי ללמוד ויש מי שלומד

כדי לעשות. אדם הלומד כדי להוציא מתלמודו הלכות בכל יום, אדם זה מובטח לו שהוא בן עולם הבא מכיוון של חייו נתונים בתרגום התיאוריה למעשיות. כדי לקצר, הייתי שואל מפרופ' ליבוביץ את המטבע הלשונית שטבע לפני כמה זמן; הוא דיבר על "האדם האברהמי" שנאמר עליו שהלך, שהתחיל בהלכה, שנאמר עליו שכל חייו במעשה היו ביטוי למצוות שידע ולתיאוריות שלמד.

זאת ועוד. אינני חושב שאנו חייבים לראות את תפקידנו רק כמוגבל לארץ ולעם. לא שמילתא זוטרא היא, והלוואי וכעבור מאות שנים חלק גדול של העם לומד תורה וניאות לאורה, ואין אני נבהל מן העובדא שבמשך הזמן יהיו אנשי שים שיגשו לתלמוד תורה לא כדי ללמוד ולעשות, אלא כדי לנגח, אבל על כגון זה נאמר בגמרא הרעיון על הפסוק: "אותי עזבו ותורתִי שכחו": "הלוואי אותי עזבו ותורתי לא שכחו", שהמאור שבה מחזירם למוטב.

והנה מה שאמר הרב פרנקל ודברים שכל-אחד מאתנו יודע מניסיונו, ואף אני יודע מניסיוני הפשוט כאיש מן השורה, שהמאור שבתורה, כשאתה מביא אותו להבנת ולידיעת אנשים שלא נאותו לאורו מעולם — מחזירם באמת למוטב. הם רואים ונמשכים.

רבותי, יש ריקנות שהצבעתי עליה, ובמקום שיש ריקנות יש רצון למלא אותה בתוכן חדש והתוכן החדש יכול להיות זה. אבל, ואני רוצה לסיים לפני שהשעה שקבענו תעבור, דומני שתפקידנו, כשאני רואה אותו במרחק הדורות, הוא עוד יותר גדול. עמנו תרם ערכים לתרבות הכלל-אנושית, שנהפכו היום לנכסי יסוד בהיכלות התרבות.

כאשר קמנו ונלחמנו בריבוי האלים והכנסנו לעולם את מושג המונותאיזמוס היה בזה משום מהפכה נוראה, והיום

אפשר לומר שרוב העולם הנאור קיבל את המהפכה הזאת והסכים לה.

רבתי, מי שמכיר — אני לוקח דוגמא שנייה — את החור קים לפיהם נהגו הארצות הנאורות. בכל המזרח התיכון, למן מצרים ועד אסיה הקטנה ופרס ומסיפוטמיה ועיראק, במשך השנים שקדמו לאברהם אבינו וקדמו למתן תורה, יודע שאם יש רעיון אחד שאיננו נמצא שם — זהו הרעיון שכל בני-אדם שווים. הרעיון שתורה אחת תהיה לגר ול-אזרח הארץ. נחשב בעיני העמים הנאורים של אותן השנים, כברבריות. מה פירוש? האזרחים הם בעלי זכויות, והגרים — אין להם זכויות! אל תחשבו שהסיפורים על מיטת-סדום ועל הצדק של סדום היו מיוחדים לסדום. תפתחו את חוקי חמורבי, תפתחו את חוקי אשור הישנים, תפתחו כמה קובצי חוקים אחרים של החיתים שנתגלו בדור האחר-רון ותראו מה כתוב שם. כשאתה מדבר על קנס או על פיצוי או על עונש, הרי הוא הולך בדרגות. תלוי אם פגעת באדם שנקרא שם 'בן חורין' או 'בני החורין' או אם פגעת באדם העובד במדרגה יותר נמוכה או כעבד.

יש לפחות שלוש דרגות של עונש ושלוש דרגות של פיצוי ושלוש דרגות של קנס על כל מעשה ומעשה. באה התורה וקבעה: גר ואזרח — תורה אחת להם והיום כבר אין כמעט עם שלא יכיר בעובדא — אני אינני מדבר עכשיו על גישות מדיניות, אלא אני מדבר מבחינת החוקים — שכל אדם באשר הוא יציר אנוש — יש לו זכויות שוות. אבל, יותר מזה; בתקופה יותר מאוחרת, כשהתפתחו מערכות החוקים הגדולות שבעולם, המערכת הרומית, מערכת חוקי פרס ומערכת חוקי ערב, המערכת שלנו, מערכת דיני ישראל, וניקה מערכת החוקים האנגלית — לכל-אחת יש

סימן היכר משלה. הרומים — הין להם סימני היכר של הרמוניה נפלאה. לחוקים האנגלים היתה מעשיות גדולה. מה אפיין את דיני ישראל? הרב פרנקל אמר את זה: הצדק, הרצון לעשות את הצדק. את הדברים האלה תמצאו נאמרים בדור האחרון בדבר הרב קוק ע"ה ובדברי הרב י. ד. סולוביצ'יק שיבל"א, המדבר על רצון הצדק כמאפיין את ההלכה הישראלית. עוד לא לימדנו את כל העולם את עומק וחשיבות הרעיון. דומני שהוא עוד יגיע אליו. לא פה המקום שאני, תוך כמה רגעים, אנסה לתאר איך אני רואה את התפתחות הדברים בעולם כולו. בכל ארץ וארץ שומעים אנו דיבורים על העתיד המקווה ומשוכנע אני שאין זה רק מס שפתיים שבא להסוות מעשים הפוכים. אלא באמת יש רצון להגיע לידי עתיד שבו יהיו חיי אדם, חופשיותו, בריאותו ואפשרות עבודתו מובטחים לו ובטוחני שנגיע לאידיאל הזה, ובדיוק באותה מידה בטוחני שיש לעם ישראל אפשרות ליצור מצב אשר בו יתקיים בנו, שכל העמים יאמרו "אכן, עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי מי גוי אשר לו משפטים צדיקים".

ואני רוצה לפרש את דברי: אמר הרב פרנקל, ובצדק, עם כל הכבוד, אם מותר לי לומר זאת: אין לך דבר יותר חשוב מאשר שתשמש אתה דוגמא לכנות ולמידת האמת שבה אתה לוקח את עצמך. אם אתה מטיף תורה מסוימת וחי לפיה — הדברים משכנעים, ואם נגיע לידי כך, כי לא רק רבנים אלא גם בני-אדם אחרים יחיו לפי התורות שהם מטיפים וייוצר גרעין-יסוד הולך וגדל וירבה מספר האנשים ונגיע לידי מצב שבו המידות של ענווה, של חסד, של רחמים, אהבת הזולת, יושר, אהבת הצדק, יהיו מטבעות ההולכים בחיי יום-יום, כי אז אנחנו נתקדם לגבי אותו התפקיד

שאני רואהו כתפקיד שיינתן לעם ישראל שיוכיח עצמו לא רק בתוכו וכלפי מה שאנחנו קוראים — הפלגים הלא־דתיים, ולא רק במזרח התיכון מסביבותיו כמו שהיה פעם, אולי, בימי שלמה המלך, אלא גם בשטחים הולכים וגדו־לים מסביב אשר ילמדו מאתנו עוד תורות נוספות, בנוסף לתורות שלמדו מאתנו.

זה חזון לדור ודורות ואם נחכם להכינו עתה, תשגה אחריתו מאד.